

◆ D r a m a t u r g i y a

ANAR

ŞƏHƏRİN QIŞ GECƏLƏRİ

◆ *Səkkiz şəkildə pyes*

20 YANVARIN 30 İLLİYİNƏ

İŞTİRAKÇILAR:

QİYAS - "Çağdaş" qəzetinin redaktoru, 61 yaşında
DİLARƏ - onun arvadı, 55 yaşında
NAMİQ - Onların oğlu, 31 yaşında
BƏHRAM ZEYNALLI - Qiyasın əmisi, akademik, 73 yaşında
RASİM - onun oğlu, jurnalist, 37 yaşında
ŞAMXAL - prokuror, 68 yaşında
ZAKİR - onun oğlu, 29 yaşında
FİRUZ - Dilarənin qardaşı, 48 yaşında
AĞARƏFİ - Firuzun keçmiş dostu, iş adamı, 48 yaşında
ÇOPUR CABBAR - elmi işçi, 71 yaşında
ŞƏDYAR - ali məktəb müəllimi, 60 yaşında
MİTİNGİN APARICISI
QORXMAZ - 22-23 yaşlarında
ƏJDƏR KİŞİ - Qiyasgilin qonşusu, taksi sürücüsü, 78 yaşında
QURGEN - Əjdərin iş yoldaşı, taksi sürücüsü, 77 yaşında
SUREN - Qurgenin nəvəsi. 26 yaşında
BAKIDA VƏ MOSKVADA TV DİKTORLARI
SÜSƏN SÜMBÜL - müğənni
OPERATOR
QORXMAZIN İKİ DOSTU

Hadisələr Bakıda 1990-cı ilin yanvar günlərində cərəyan edir.

BİRİNCİ ŞƏKİL

Respublika Baş prokurorunun müavini Şamxal Bədirzadənin iş otağı. Yazı masası, üstündə bir neçə telefon, 10-12 nəfərlik iclas masası. Divarda Qorbaçovun şəkli və Azərbaycanın inzibati xəritəsi. Dörd televizor, hərəsi bir proqramı, o cümlədən, Moskva proqramını göstərir.

Tamaşa boyu müxtəlif məkanların fəvqündə, arxa tərəfdə iri ekran - monitor. Ara-sıra TV ekranlarında görünən səhnələr iri ekranda da göstərilir.

Şamxal iclas masasının sağ tərəfində, üç müsafir - Bəhram Zeynalli, Çopur Cabbar, Sədyar isə qarşıda - sol tərəfdə oturublar. Söhbət əsnasında katibə həmişə çay gətirir və çayları təzələyir.

ŞAMXAL: Xoş gəlmisiniz, səfa gətirmisiniz, professor, bağışlayın, akademik, əziz Bəhram müəllim. Sizi xüsusi salamlayıram. Təşəkkür edirəm ki, dəvətimizi qəbul etdiniz, bilirəm axı...

BƏHRAM: Moskvadan elə dünən gəlmişəm. İclas çox gərgin keçirdi...

ŞAMXAL: Bilirəm, bilirəm. Televiziya ilə izləyirdim. Sizin çıxışınız da aləm idi.

BƏHRAM: Day o qədər təbrik ediblər ki, akademik Qonçarov dedi ki, staraya qvardiya ne stareyet. Məsələ onda deyil.

ÇOPUR CABBAR: Siz danışıqda Qorbaçovun ağzı açıq qalmışdı.

SƏDYAR: Hə, doğrudan da çox diqqətlə qulaq asırdı.

BƏHRAM: Məsələ onda deyil...

Telefon zəngi.

ŞAMXAL: *(durub dəstəyi qaldırır)* Bəli, yoldaş katib, gəliblər, yanımdadırlar. *(qulaq asır)*, Əlbəttə, yoldaş katib, mütləq, mütləq *(dəstəyi asıb masaya qaydırır)*. Katib idi, Sizə salam deyirdi.

ÇOPUR CABBAR: Sağ olsun.

ŞAMXAL: Bəhram müəllim, indi sizə necə müraciət edim, hörmətli akademik, ya hörmətli deputat?

BƏHRAM: Şamxal, sizinçün mən həmişə ancaq Bəhram müəlliməm.

ŞAMXAL: Əlbəttə. Rasimin uğurlarına da çox sevinirəm. Ayrı necə ola bilər axı, sizin oğlunuzdur. BBS-yə verdiyi məlumat rəhbərliyin də xoşuna gəlib. Rəhmətlik Rüksarə xanım sağ olsaydı, necə də sevinərdi.

BƏHRAM: *(köksünü ötürür)* Həyatdır da... Elə bəlalər var ki, tibb də aciz qalır. Tamara xanım necədir?

ŞAMXAL: Onun da xəstəliklərdən gözü açılmaz.

BƏHRAM: Mən dedim də, hökman əməliyyat lazımdır.

ŞAMXAL: Başımız açılır ki... Nə isə... Əziz dostlar, mən sizi başqa məsələyə görə əziyyət verib, çağırıram. Özünüz görürsünüz də vəziyyəti...

ÇOPUR CABBAR: Bəli, ölkə əldən gedir.

ŞAMXAL: Hələ getməyib, amma gedə bilər. Sizi məhrəm bilib çox məxfi məlumatları verəcəm. Təbii ki, söhbət bu otaqdan çıxmamalıdır.

SƏDYAR: *(ətrafa boylanır)* Bu otaq da dinlənilir?

ŞAMXAL: *(gülür)* Yox, amma ayrı yerdə dinləyənlər bu otaqda açılır. Uzun sözün qısa, Moskvada güc nazirləri tapançanı dirəyiblər Qorbaçovun gicgahına ki, şübhəsiz, məcazi mənada deyirəm, bəli, tələb ediblər ki, ciddi tədbirlər görsün.

ÇOPUR CABBAR: Çoxdan lazım idi.

ŞAMXAL: Bəli, demokratiya yaxşı şeydir, amma ölçü hissi də olmalıdır da... Yoxsa bu olur hərki-hərkillik, özbaşınalıq, dərəbəylik. Demokratiya...

ÇOPUR CABBAR: Demokratiya yox, demokratiya.

ŞAMXAL: Hər halda bir az ehtiyatlı olmaq lazımdır. Dünyanın gözü bizdədir.

BƏHRAM: Mən də Qorbaçovla görüş zamanı ona dedim, elə eləmək lazımdır ki, nə şiş yansın, nə kabab.

SƏDYAR: Qorbaçov bunu yaxşı başa düşər, çoxdanın kababçısıdır.

ÇOPUR CABBAR: Niyə, şaşlıkı ruslar da bilir.

BƏHRAM: Məsələ onda deyil.

ŞAMXAL: Mən sizə niyə zəhmət verirəm? Bizdə olan vəziyyəti bilirsiniz. Meydanda gün gündən daha radikal tələblər irəli sürülür. Moskva da bunu diqqətlə izləyir və çox narahatdır. Respublika rəhbərliyindən ciddi addımlar atmağı tələb edir. *(telefon zəngi)* Söz vaxtına çəkər... Moskvadı... *(telefonlardan birini götürür)* Да, здравствуйте. Слушаю вас. Мы делаем все возможное, чтобы держать события под контролем. Что значит недостаточно? Это - народ, товарищ Ташков. Понимаю, что направляют, но... *(qulaq asır)* Хорошо, учтем...

SƏDYAR: Siz də yaman işə düşmüşüz. Bir yandan xalq, bir yandan Moskva.

ÇOPUR CABBAR: Nə xalq, xalq salmışınız, bu xalq deyil, kütlədir, qara camaatdır.

ŞAMXAL: Hər halda, çalışmalıyıq ki, bu çətin zamanda qan tökülməsin.

BƏHRAM: Mən Qorbaçova bu barədə də dedim, dedi ki, mən ordunu heç kəsin ayağına verə bilmərəm.

SƏDYAR: Şamxal müəllim, bizə sözlünüz nədir?

ŞAMXAL: Sizə sözlüm odur ki, siz bizim nüfuzlu ziyalılarımızsınız. Cabbar müəllim, Sədyar müəllim, xüsusilə də akademik Bəhram Zeynallı. Millətin, necə deyirlər, qaymağı. Gərək meydanı ələ alասınız, imkan verməyəsınız ki, hər növ avantüristlər xalqı çaşdırıb yoldan çıxartsınlar.

ÇOPUR CABBAR: Biz əlimizdən gələni etməyə hazırıq.

ŞAMXAL: Cabbar müəllim, Sədyar müəllim siz ali məktəb müəllimisınız. Arxanızda böyük bir tələbə kütləsi durur. Hər halda, sevimli müəllimlərinizin sözlünü eşidərlər.

SƏDYAR: Ay eşitdilər ha... Gözləri qızıb.

ŞAMXAL: Hər halda təşəbbüs göstərmək lazımdır.

SƏDYAR: Yoldaş Beriya demişkən popitka ne pitka.

ŞAMXAL: Çayınızı soyutmayın. Bəhram müəllim, Sizi bir başqa məsələylə bağlı da narahat etmək istəyirəm. Bilirsiniz də Meydanda, elə ümumiyyətlə ictimai hərəkətdə ən aktiv adamlardan biri Qiyas müəllimdir. Qiyas Zeynallı, sizin qardaşınız oğlu, çox radikal çıxışlar edir: istefa-filan...

ÇOPUR CABBAR: Tək çıxış etsəydi dərd yarıydı, həm də "Çağdaş" qəzetinin redaktorudur, ağzına gələni yazır və çap edir.

ŞAMXAL: Bəli, o da düzdü. Əziz Bəhram müəllim, mənim də, elə rəhbərliyin də fikri budur ki, onu ipə-sapa ancaq siz yatıra bilərsiniz. Sizin sözlünüzdən çıxmaz.

BƏHRAM: Ay-hay, tərsin biridir. Elə sözlümdən çıxdığı üçün on ildən çoxdur onu dindirmirəm, salam-kəlamı kəsmişəm.

ŞAMXAL: Bilirəm, xəbərimiz var. Səbəbi də yadımdadır. Neçə il qabaq oğlumu instituta girməyə qoymadı. Öz oğlunun tutulmasına razı oldu, amma inandırdan dönmədi. Amma indi söhbət şəxsi məsələdən getmir, ölkənin taleyindən gedir.

BƏHRAM: Oğlu üç il yatdı, çıxdı.

ŞAMXAL: Bilirəm. Amma doğrudan da Niyaz müəllim...

BƏHRAM: Qiyas.

ŞAMXAL: Bəli, Qiyas müəllim bizə pislik yox, yaxşılıq etdi. Oğlum instituta girə bilməsə də, onu elə öz sistemimizdə işə düzəltdim. İndi artıq mayordur.

BƏHRAM: Şamxal, sizin xətriniz bilirsiniz mənə necə əzizdir? Amma mən-dən bunu istəməyin. Mən o tərsə söz deyən deyiləm. Onsuz da sözümü yerə salacaq. Məni soyuqsaqqal eləməyin. Rəhmətlik Rüksarəyə də söz vermişdim ki, bir də heç vaxt Qiyası dindirməyəcəm.

ÇOPUR CABBAR: Akademik inciməsin, heç dindirməli adam da deyil. O da, onun bir dostu var - Kərim Əsgəroğlu, ikisi də bir yuvanın quşu, bir başmağın tayıdırlar. Qatı millətçi, pantürkist, Türkiyə heyranı...

SƏDYAR: Yənə köhnə palan için tökməyin, Cabbar müəllim. Daha danos-lar vaxtı keçib, Stalinin sümükləri də çürüyüb.

ÇOPUR CABBAR: Elə indi də bir Stalin lazımdır ki, dəmir əllə bu ağzigöy-çəkləri yığıb-yığırsın.

SƏDYAR: Kərim Əsgəroğlunu dama bassın, dədəsinin də sümüklərini qə-birdən çıxarıb Sibirə göndərsin.

ÇOPUR CABBAR: Sədyar, sən də məzhəbindən baş açmaq olmur. Sən kimin tərəfindəsən?

SƏDYAR: Özümün.

ŞAMXAL: İş ondadır ki, hər ikisi - Niyaz Zeynallı da, Kərim Əsgəroğlu da ciddi nəzarət altındadırlar və hər ikisinə qarşı çox sərt tədbirlər görülə bilər. Gö-rürsüz, mən sizinlə çox açıq danışırım.

ÇOPUR CABBAR: Yəni həbs də oluna bilərlər.

BƏHRAM: Yox, mən istəmirəm ki, Qiyas həbs olunsun, necə olsa da bizim adımızı, istəmirəm ki, fəmilimizə ləkə düşsün. Mən, ümumiyyətlə, heç kəsin siyasi məsələlərə görə həbs olunmasını istəmirəm. O dövrü görmüşük, keçmişik, Allah eləməsin yenidən qayıtsın.

ŞAMXAL: Məbadə mən sizə təzyiq edəm, Bəhram müəllim. Əgər Niyazla danışmaq istəmirsinizsə, başqa yolu da var. Mitingdə sizə məxus təmkinlə, məntiqlə müdrikcəsinə çıxış edin, onda qiyaskimilər də nüfuzdan düşər. Gec-tez xalq kimin kim olduğunu anlayacaq. Populist çıxışlarla ağsaqqal sözünü ayıracaq.

ÇOPUR CABBAR: Elədir, xalq gözü tərəzidir.

SƏDYAR: Bəzən çəp gözlə baxsa da.

ÇOPUR CABBAR: Akademik bağışlasın, bunların, elə Qiyasın da, Kərimin də niyyətləri başqadır. Azərbaycanı SSRİ tərkibindən çıxarıb Türkiyəyə qatmaq. Budur məqsədləri. Kərimin rəhmətlik atası da qatı türkçü idi.

SƏDYAR: Nə Kərim, nə atası heç yerdə deməyiblər ki, SSRİ-dən çıxmaq, Türkiyəyə qatılmaq. Atası bir böhtanın qurbanı olub Sibirə sürgün edildi. Stalin-dən sonra bəraət aldı, qayıtdı.

ŞAMXAL: Bunların hamısını bilirik.

ÇOPUR CABBAR: Nə olsun ki, bəraət aldı, pantürkistliyindən ki, əl çəkmə-di. Elə ağzını yumub-açıb biz türkük deyirdi. Dilimizin adı da türk diliymiş. Ba-lam, bəddi bizi türkün quyruğuna bağladılar. Adamda bir milli qürur, heysiyyət olar da...

SƏDYAR: Milli qürur deyəndə...

ŞAMXAL: *(onun sözünü kəsir)* Bir dəqiqə. Bu məsələ o qədər də asan məsələ deyil, Cabbar müəllim. Xalqın hissləriylə də hesablaşmaq lazımdır. Meydanda bu çətin vəziyyətdən çıxmağımızı Türkiyəylə bağlayanlar, türklərə ümid bəsləyənlər az deyil. Bu məsələdə çox həssas olmaq gərəkdir. Elə deyilmi, Cabbar müəllim?

ÇOPUR CABBAR: Əlbəttə, əlbəttə, düz buyurursunuz.

ŞAMXAL: Oğlum deyir ki, sizin vaxtında gərəkli, hımm, necə deyərlər, xəbərdarlıqlarınızla da tanışdır. Siz doğrudan da gərəkli və etibarlı adamsınız. Amma indiki zamanın da öz tələbləri var. Və şübhə etmirəm ki siz məhz bu günün əhval-ruhiyyəsinə nəzərə alaraq, meydanda gözəl bir çıxış edəcəksiniz. Meydanı sizlər ələ ala bilərsiniz, istənilən yönə də yönləndirə bilərsiniz. Və əsas da bu mitinqlərə bir dəfəlik son qoyulmalıdır. Allah bilir, Moskva bizimçün necə dəhşətli ssenarilər hazırlayıb.

Telefon zəngi.

ŞAMXAL: O da yaman nigarandır *(dəstəyi qaldırır)*. Bəli, yoldaş katib, çox yaxşı söhbət alındı. Bir birimizlə tam anlaşıdıq *(dəstəyi qoyur)*. Telefon qoyur ki, bir əməlli-başlı dərdləşək? İnşallah, bir arxayın vaxtda yaxşı oturub yeyib içərik.

(yənə telefon zəngi).

PƏRDƏ

Arxadakı monitor - ekranda ara-sıra meydanı doldurmuş izdahamı, çıxış edən natiqləri görürük. Zaur Məhərrəmovun çəkdiyi "Meydan" filmindən istifadə etmək olar.

İKİNCİ ŞƏKİL

Arxadakı ekran - monitorda Meydan dolu izdiham. Ön planda - səhnədə Meydanın tribunası.

"Koroğlu" operasının üvertürü səslənir.

MİTİNQİN APARICISI: Xanımlar və bəylər!

Bu gün ağsaqqal deputatımız, akademik Bəhram Zeynallı da mitinqə təşrif gətirib. Söz onundur.

Alqış və fit səsləri.

BƏHRAM: Əziz balalarım, oğullarım, qızlarım, nəvə-nəticələrim. Həmvətənlərim. Sözümlə sizədir, Moskvadan dünən gəlmişəm. Moskvada ölkəmizin rəhbəri Qorbaçov yoldaşla görüşmüşəm. *(fit səsləri)* Məsələ onda deyil. Mixail Sergeyeviç *(fit səsləri güclənir)* dedi ki, arxayın olun, sərhədlərin dəyişilməsindən söhbət gedə bilməz *(zəif alqış, güclü fit səsləri)*. Qarabağ Azərbaycanındır *(alqışlar)* Amma ermənilərin istəklərini də nəzərə almaq lazımdır *(fit səsləri son həddə çatır, "xəyanət" sözləri aydın eşidilir)*.

BƏHRAM: *(bir az tutulan kimidir)* Axı, biz əsrlər boyu ermənilərlə mehriban qonşu kimi yaşamışıq.

(Kütləvi səslər: Ar olsun! Bu da bizim ağsaqqal! Bu da bizim deputat! Düş aşağı, satqın).

BƏHRAM: Əziz övladlarım! *(kütlə onu fitə basır, danışmağa qoymur. Qorxmaz adlı gənc oğlan kobud şəkildə Bəhrəm qolundan yapışıb mikrofondan uzaqlaşdırır. Bəhrəm ürəyini tutub pilləkənə oturur. Cibindən həb çıxarır. Qorxmaza).* Oğlum, mənə bir stəkan su.

QORXMAZ: Suyu sənə Qorbaçov verər. Bura qeyrət meydanıdır, su dükanı deyil.

QIYAS: *(ona yanaşır)* Əmi.

BƏHRAM: *(başını qaldırır)* Qiyas. Sən də burdasan?

QIYAS: *(onu qucaqlayır)* Bu saat su gətirərlər *(başqa bir cavan su gətirir, Bəhrəm dərmanını içir)*

ÇOPUR CABBAR: Mənə söz verin *(mikrofonu aparıcıdan alır)* Əziz soydaşlarım, qəhrəman millətimin qəhrəman övladları, ulu Boz qurdun igid balaları! Bədir Qorbaçovun yalan vədlərinə aldandıq. *(gurultulu alqışlar)* Əfsus ki, hələ də əsl düşmənimizin, əsl dostumuzun kim olduğunu bilməmişik. Qorbaçov bizə gün ağlayacaq?

Ümidimiz, pənahımız yenə qardaş Türkiyədir *(gurultulu alqışlar)*. Canımız, qanımız türk qanıdır. Amma özümüz də papaq altıda qalan deyilik. Hanı bizim qoç Koroğlumuz, Misri qılıncıyla Zori Balayanların qulağını kəssin. Hanı bizim Babəkimiz, Vazgenin qulağını bursun...

SƏDYAR *(pıçıltıyla qulağına):* Atropatı unutma.

ÇOPUR CABBAR: Bəli, hanı müdrik Atropat ki eee...

SƏDYAR *(pıçıltıyla):* Akademik Aqanbekyanın lap...

ÇOPUR CABBAR: Akademik Aqanbekyanın şalvarını çıxartsın?

SƏDYAR *(pıçıltıyla):* Qaçax Nəbi.

ÇOPUR CABBAR *(pıçıltıyla Sədyara):* O da qalsın gələn səfərə. Bəli, əziz həmvətənlərim, Koroğlu da, Babək də, Şah İsmayıl da.

SƏDYAR *(pıçıltıyla):* Atropat da...

ÇOPUR CABBAR: Atropat da, bax, bu meydandadırlar, sizin aranızdadırlar, əziz soydaşlarım. Bu gün millətin Babəki də, Koroğlusunu da...

SƏDYAR: Atropatı da...

ÇOPUR CABBAR: Atropatı da sizsiniz, Siz! Siz! Üç yüz milyonluq türk dünyasının gözü sizdədir. Bizdədir. *(gurultulu alqışlar)*.

ÇOPUR CABBAR *(Sədyara):* Di buyur, Atropat. Mənə suflyorluq elədin, indi de görək, sən nə deyirsən.

SƏDYAR: Əziz xanımlar, bəylər, canablar, dostlar, yoldaşlar. Mən adicə ali məktəb müəllimiyəm, yəqin aranızda mənim tələbələrindən də az deyil. Mən siya-sətçi deyiləm, natiq deyiləm. Heç şair deyiləm. Amma Cabbar müəllimin alovlu nitqi məni də cuşa gətirdi, necə deyərler, ilhamım coşdu, bir şeir qoşdu. Qafiyəsinə, vəzninə görə qüsura baxmayın, ürəkdən gəlir *(Şeiri pafosla oxumağa başlayır)*

*Ana vətən Azərbaycan,
Bir canım var sənə qurban.
Bağların var, dağların var,
Şəhidlərin, sağların var.
Ümidin itməsin heç vaxt,
Hələ gözəl çağların var.*

*Keçər illər, keçər aylar,
Ayıramaz bizi çaylar,
Nə Astara, nə də Araz.
Lap yaxında qovuşarıq,
Ya bu qış, ya da bu yaz.
Danışmayın hərzə-hədyan,
İgidlərlə dolub hər yan.
Azadlığa aparacaq
Bizi bu möhtəşəm meydan.*

(gurultulu alqışlar, fit səsləri. Növbəti natiq danışır, səsi uzaqlaşır, ön plan-da Bəhram və Qiyas).

QİYAS: Özünü necə hiss edirsən, əmi?

BƏHRAM (*başıyla "yaxşıyam" işarəsini verir, çətinliklə danışır*): Dilarə, Namiq necədirlər?

QİYAS: Yaxşıdılar, sağ ol.

BƏHRAM (*su gətirən oğlana, Zakirə*): Bala sən də sağ ol, su gətirdin. Dayan görün, sən Şamxalın oğlu deyilsən?

ZAKİR: Bəli.

BƏHRAM: Deyirəm axı, gözümə şirin dəyirsən. Qiyas, bilirsən bu kimdi, Şamxalın oğlu.

QİYAS: Bilirəm.

BƏHRAM: Sənin imtahanda kəsdiyən oğlan.

QİYAS: Kəsməmişdim, üç vermişdim, yaxşı yadımdadır.

BƏHRAM: Amma indi təhlükəsizlikdə mayordur.

QİYAS: Onu da bilirəm. Burda da bizə nəzarət edir.

SƏDYAR: Lap yaxşı. Dövlət dostunu, düşməni tanımalıdır.

ZAKİR: Əla çıxış etdiniz Cabbar müəllim. Məlumat verəcəm.

SƏDYAR: Məlumat verənə bax, sən Allah, qaldıq əl-ayaq altında. Sən uşaqsan hələ, məlumat çatdıranın ən böyüyü burdadır (*Cabbarı göstərir*).

ÇOPUR CABBAR: İlansan ki, ilan. Kərim Əsgəroğlunun dostu bundan artıq olmayacaq ki...

MİTİNQİN APARICISI: Söz verilir o şəxsə ki, onu yaxşı tanıyıyıq. "Çağdaş" qəzetinin redaktoru Qiyas Zeynallı (*gurultulu alqışlar*).

QİYAS: Əziz qardaşlarım, bura nə bəlağətli nitqlər meydanıdır, nə də şeir məclisi. Burda doğrudan da millətin taleyi həll olunur və biz də bu barədə konkret təkliflərimizi vermişik. "İstefa, istefa" bağırmaqla iş bitmir. Moskvanın bir adamını istefaya göndərəcəyik, yerinə başqasını – yenə öz adamlarını qoyacaqlar. Rəhbərlikdən əvvəl siyasət dəyişməlidir. Onların da, Moskvadakı ağalarının da qarşısına konkret tələblərimizi qoymalıyıq. Ermənistandan qovulan soydaşlarımızı məhz Dağlıq Qarabağda və onun ətrafındakı rayonlarda yerləşdirməliyik. Respublika rəhbərliyinin buna iradəsi çatmaz. Deputatlarımız bunu Moskvada, Parlamentdə ən vacib məsələ kimi qaldırmalıdırlar. İkinci vacib məsələ Ermənistandan qovulan soydaşlarımızın insan haqları haqqında bütün dünyaya car çəkməliyik. Onlar beynəlxalq müşahidəçilərin nəzarəti altında dedə-baba yurdlarına, Ermənistana qayıtmalıdırlar və kompakt yaşadıkları yerlərdə hansı şəkildəse muxtariyyətləri olmalıdır. Ancaq bundan sonra

Dağlıq Qarabağa Azərbaycan tərkibində yüksək status verilə bilər. Tanrı bizə yar olsun!

(*alqışlar, fit səsləri*)

PƏPDƏ

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Qiyasın mənzili. Namiq çay içir. Yuxudan təzə durmuş Dilərə otağa daxil olur, Namiq durub anasını qucaqlayır.

NAMİQ: Ad günün mübarək, ana!

DİLARƏ: Eh, nə ad günü? Görmürsən nələr olur?! Heç ad günü adamın yadına düşür?

NAMİQ: Hər halda, əlli beş yaş da balaca məsələ deyil.

DİLARƏ: Yaşımı yadıma salmasan olmaz? Yəqin heç əlli beş də deyil, day da çoxdu. Sənin o üç il türmədə yatmağın məni on yaş qocaltdı.

NAMİQ: Mən yalnız cinayətimin cəzasını çəkdim.

DİLARƏ: Nə cinayət canım? Bəyəm sənin bir təqsirin vardı?

NAMİQ: Ana, xahiş edirəm o söhbəti salma.

DİLARƏ: Bilirəm, sən hələ də o qızı unuda bilmirsən. Adı nə idi?

NAMİQ: Qumru. Day gəl bu barədə danışmayaq.

DİLARƏ: Necə danışmayım ki, indiyəcən içimi göynədir, yandırır-b yaxır məni.

NAMİQ: Di boşla, sən Allah.

DİLARƏ: Bəhram əmi də yaxasını kənara çəkdi. Amma əsl günah atandı.

NAMİQ: Dedim axı, bu məsələni çürütməyəm. Həm də belə bir gündə...

DİLARƏ (*bufetin üstündə çiçək buketini görür*): Bu hardandı burda?

NAMİQ: Hardan olacaq, həmişə irad tutduğun həyat yoldaşından. Sən yatanda sübh obaşdandan durub gedib tər-təzə gül alıb gətirib səninçün. Hələ məktub da yazıb sənə, o dey ordadır.

Dilərə məktubu açıb oxuyur, gülümsünür.

NAMİQ: Nə yazıb?

DİLARƏ: Özgənin məktubunu başqası oxumaz; lap oğlu olsa da.

Qapı zəngi, Namiq açır, Əjdər kişi əlində bir dəstə gül içəri girir.

ƏJDƏR: Təbrik, Dilərə bacı, ad günün mübarək. Neçə-neçə belə illərə çıxasan; yoldaşınla, oğlunla...

DİLARƏ: Çox sağ ol, Əjdər dayı, nə zəhmət çəkirdin. Nə yaxşı yadında qalıb.

ƏJDƏR: Heç belə günü unutmaq olar? Ad günündən üç gün qabaq... Namiq də... qayıtmışdı. Day yerə-göyə sığmırdın. Bizi də uşaqların anasıyla çağırmışdız. Eh, nə gözəl günlər idi... Dedim axşam yəqin qonağınız çox olacaq, mənim yerim deyil, odur gəldim indi təbrik eləyim.

DİLARƏ: Axşam qonağımız-filan yoxdu. Olsa da, sənin yerin gözümüzün üstədi.

ƏJDƏR: Bax bu insaniyyətinizə görə sevirəm də sizi; səni də, Qiyas qardaşı da. Mən kiməm, adi bir taksi şöferi, amma Qiyas boyda dahi məni də həmişə adam yerinə qoyur.

DİLARƏ: Nə danışırsan Əjdər dayı? Sən heç kəsdən əskik adam deyilsən. Otur, bir çay iç.

ƏJDƏR: Sağ ol, Oğlunun toyunda içim. Axşam qonaqlar gedəndən sonra bəlkəm bir dəydim sizə; Qiyas qardaşla bir balaca işim var.

DİLARƏ: Buyur, buyur. Haçan gəlsən, qapımız açıqdı.

(Əjdər gedir. Qapı zəngi)

NAMİQ: Anşlaqdı ki... Deyirdin ad günü istəmirəm, görürsən xalq səni necə sevir?

(qapını açır, Rasim əlində iri gül buketi daxil olur)

RASİM: Salam.

NAMİQ: Day şəhərdə gül qalmadı ki...

RASİM: Təbrik, təbrik, Dilarə bacı. Atam da gəlmək istəyirdi səni təbrik etməyə; - amma dedi bilmirəm, Dilarə məni qəbul edər?

DİLARƏ: O nə sözdü, Bəhram əmi ailəmizin ağsaqqalıdır.

RASİM: Nə bilim, deyir, o vaxtlar Namiqin məsələsində Dilarə bir az inci-mişdi məndən.

DİLARƏ: Keçənə güzəşt deyərlər, Rasim, olan oldu, keçən keçdi. Bəhram əminin həmişə gözümüzün üstündə yeri var.

PƏRDƏ

Arxadakı ekran - monitorda Meydandakı mitinqlərin sənədli kadrları. Çıxış edən natiqlər, izdihamin uğultusu, alqış və fit səsləri

DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Həmin məkan. Qiyasın mənzili. Axşamdır, Dilarə masanı səlqiyyəyə salır, qab-qacaq düzür.

NAMİQ: Deyəsən, qonağımız çox olacaq. Elə deyirdin ki, ad günümü qeyd etmirəm.

DİLARƏ: Neyləyək? Səhər gördün Rasim nə dedi? Dedi axşam Bəhram əmi də gəlmək istəyir.

NAMİQ: Gəlsin də... *(ələ salır)* Bir deputatımız əskikdi.

DİLARƏ (kinayəylə): Akademik. Deputat. Laureat, at... at...

NAMİQ: Deyəsən, onunla aran yoxdu.

DİLARƏ: İndi vicdanı oyanıb, səni üç il türməyə basanda əlini ağdan qarıya vurmadı.

NAMİQ: Ay ana, nə etməliydi ki... Mən cinayətimin cəzasını çəkirdim.

DİLARƏ: Yənə başladın? Nə cinayət cinayət salmışan. Avtomobil qəzasını qəsdən eləməmişdin ki... Həm də maşın Rasimin idi. Rasim işin içindən quru çıxdı, amma səni basdılar qazamata.

NAMİQ: Maşını mən sürürdüm. Günah da mənimdir. Amma bu söhbəti salmağın heç yeri deyil.

DİLARƏ (yumşaq tonla, nəvazişlə): Hələ də onu unutmursan.

NAMİQ: Necə unuda bilərəm, ana? Mənim ucbatımdan belə qız gənc yaşında tələf oldu; anasının yeganə balası.

DİLARƏ: Sən də mənim yeganə balamsan axı *(pauza)*, hələ də qəbrinin üstünə gedirsən?

NAMİQ: İldə iki dəfə - doğum və ölüm günü.

DİLARƏ: Anasıyla?

NAMİQ: Hə... anası öləne qədər.

DİLARƏ: Anası ölüb? Heç bilmirdim. Haçan?

NAMİQ: İki il bundan əvvəl.

DİLARƏ: Bəs bizə niyə deməmişən?

NAMİQ: Atam bilirdi. Dəfninə də kömək elədi. Axı ayrı heç kəsləri yox idi. Qumrunun yanında basdırdıq.

DİLARƏ: (*köksünü ötürür*) Yazıq qız... Neyləyək, oğlum. Olacağa çarə yoxdur. Sən də çox ürəyinə salma. Gör neçə il keçib. Atanla məni də düşün, bizim indi nəvələrlə əylənmək vaxtımızdır.

NAMİQ: Əcəb əylənmək vaxtıdır. Gör aləm necə qarışıb. Ana, bu axşam bir sürpriz qonağımız da olacaq. Mən çağırmışam. Rusiyada idi, dünən gəlib. Gələn kimi də məni tapdı, bu axşam yeməyə dəvət edirdi, dedim yox, anamın ad günüdür. Elə çıxdı ki, onu dəvət etməli oldum.

DİLARƏ: Kimdi o, mən tanıyıram?

NAMİQ: Ağarəfi.

DİLARƏ: Kim?

NAMİQ: Ağarəfi. Yadında deyil, Firuz dayının yaxın dostuydu.

DİLARƏ: Dayan, dayan, düşdü yadıma. Onu da həbs etmişdilər; fırlıdaq, yeyinti üstə... Sənin onunla nə işin var?

NAMİQ: Düz iki il üç ay onunla bir yerdə Şuşa türməsinə yatmışıq.

DİLARƏ: Aman Allah, getsin o günlər, gəlməsin. Sən hara, o oğru hara?..

NAMİQ: Orda oğru, doğru yoxdur, ay ana, hamı bərabərdir. Ağarəfi orda ataman idi. Danışdı ki, atam ona nə isə pislilik edib, oğlunu kəsib imtahanda, amma deyirdi yaxşılığa yaxşılıq hər kəsinin işidir, yamanlığa yaxşılıq nə kəsinin işidi. Məni qoruyurdu orda.

DİLARƏ: Nə isə, olan olub. Eləsindən uzaq ol, oğlum.

NAMİQ: Necə uzaq olum ki, həyatımı xilas eləyib.

Dilərə təəccüblə baxır.

NAMİQ: Bəli. Türmə rəisinin müavini vardı; Ambaryan. Bizi görməyə gözü yoxdu. Xüsusilə ziyalıları. Bilmirəm niyə mənimlə pəs düşmüşdü. Bir dəfə sərxoş olub ağızından qaçırıb ki, 15-ci ilin qisasını gerek bu türklərdən alam... Bir dəfə nə dedisə, cavabını qaytardım, üstümə cumdu, vurmaq istədi, Ağarəfi araya girib qoymadı. Karsərə də basmaq istəyirdi məni, yenə Ağarəfi imkan vermədi. Axı, Ambaryan da bilirdi ki, Ağarəfi dustaqlar içində avtoritetdi. Sonra bildim ki, bizi həyətə gəzməyə çıxaranda Ambaryan məni guya qaçmaq istəyirdi vuracaqmış. Bunu da Ağarəfi qoymadı. Həyətə çıxanda məndən bir addım aralanmırdı.

DİLARƏ: Anan ölsün, ay oğul, gör balam nələr çəkib... İndi danışsən, tüküm biz-biz olur.

NAMİQ: Odur ki, erməni görəndə elə bil Ambaryanı görürəm. Hamısından zənd-zəhləm gedir.

DİLARƏ: Elə demə, bala, erməninin də yaxşısı, pisi var.

NAMİQ: Yaxşısına lənət. O ki qaldı pisinə. Dayan, sənə kömək edim... Stulları mən düzərəm. (*stulları düzə-düzə*) Axşam on birdə iki günlüyə rayona getməliyəm, ana.

DİLARƏ: Rayonda nə işin var?

NAMİQ: Təşkilat məsələsidir.

DİLARƏ: İndi də bu Xalq cəbhəsinə qoşulmusan. Vallah, bilmirəm niyə sən də, atanın da gərək həmişə başınız qalda olsun. Budey, bax, hətta bu gün də dedən mitinqdə çıxış edir. Yenə görək başımıza nə oyun açacaqlar...

NAMİQ: Narahat olma, ana. Bu, haqq işidir. Bizim də borcumuzdur.

Qapı zəngi. Firuz gəlir, Dilarəni öpür, hədiyyəsini - iri bir bağlamanı bacısına verir.

FİRUZ: Təbrik, bacı, təbrik. Neçə belə illərə çıxasan. Oğlunla, o qaramat ərinlə...

DİLARƏ: Yenə başlama, heç olmasa belə gündə...

NAMİQ: (*sərt*) Firuz dayı...

FİRUZ: Vsyö, susdum, susdum... Heç belə müsibət olar, bircə qardaşı bircə bacısının evinə gedib-gələ bilməsin.

DİLARƏ: Kim sənə qadağa qoyub ki?

FİRUZ: Qadağa qoyulmayıb, amma ərin bir sir-sifət göstərir, day bundan sonra gələrəm? Yaş da o yaş deyil ki, bunun hoqqalarına məhəl qoymayım. Nə işə... Bu gün şeytanın qıçın sındırıb gəlmişəm. Dedim bacımın ad gününü təbrik etməsəm, day necə qardaşam.

Qiyas qapını açarıyla açıb gəlir. Firuzu görüb tutulur, amma ona da salam verir:

QİYAS: Xoş gəlmisən (*Dilarənin hədiyyəsini verir*). Yaxşı, keçək masa başına da...

DİLARƏ: Bəs, Bəhram əmini gözləməyə, xəbər göndərib ki, gələcək.

QİYAS: Bilirəm, amma gec gələcək. Mərkəzi Komitəyə çağırıblar onu. Bəhram əmi demiş, məsələ onda deyil (*gülür*).

Qapı zəngi

QİYAS: Bıy, SK-da deputatlarla görüş nə tez qurtarıb. Namiq, aç qapını.

Ağarəfi gəlir

NAMİQ: Ata, sənə danışmışdım, Ağarəfi mənim həyatımı xilas edib.

Ağarəfi Qiyasla görüşür, hədiyyəsini Dilarəyə verir.

AĞARƏFİ: Təbrik edirəm, Dilarə bacı, day necə deyərlər, kasıbın olanından.

DİLARƏ: Çox sağ olun.

FİRUZ: (*Ağarəfiyə tərəf gəlir əlini uzadır, sevincək*) Ağarəfi.

AĞARƏFİ (*əlini vermədən*): Biz begem tanışq?

FİRUZ: Firuzam da, Ağarəfi, yeni o qədər dəyişmişəm ki, məni tanımadın? Mən səni o saat tanıdım.

AĞARƏFİ: Məni kimləsə qarışıq salmışız.

FİRUZ: Necə yeni Ağarəfi? Mənəm də - Firuz, dostun Firuz.

AĞARƏFİ: Mənim Firuz adlı dostum yoxdu.

FİRUZ: Necə yoxdu? Yadından çıxıb? Tu bi or not tubi? Səninçün Hamletin monoloqunu oxuyardım. Çox xoşuna gələrdi. (*Ağarəfinin qoluna girir*) Ağarəfi, nə olub sənə, bəlkə məndən incimisən? Axı qardaş kimiydik.

AĞARƏFİ: (*birdən sərt*) Qardaş ha... Bu necə qardaşdı ki, neçə ildi qardaşının başına nə gəldiyilə maraqlanmayıb. Elə ki məni türməyə basdılar, vəssəlam. Salam-kəlam kəsildi. Bağda ərik var idi, salamməlik var idi, bağdan ərik qurtardı...

FİRUZ: (*pərt*) Bağışla məni, Ağarəfi, keç günahımdan, zamana köpəyoğlu zamanıydı. Dedim sənə görə məni də ilişdirərlər.

AĞARƏFİ: Pəriçəm zamana? Əlbəttə, can qardaşdan irəlidi.

FİRUZ: Bağışla məni.

AĞARƏFİ: Nəyim qalib ki, sənə bağışlayım. Soğan kimi soydular məni, indi bir həsirəm, bir Məmmədnəsir... Heç olmasa, özüm cəhənnəmə, ailəmlə maraqlanaydın: nə oldular, necə oldular?

Firuz başını aşağı salıb dinmir.

AĞARƏFİ: Məni ilişdirəndə ev-eşiyimi alt üst elədilər, arvad xəstələndi, düşdü dəlixanaya, oğlum başını götürüb qaçdı Urusətə, indiyəcən yerini-yurduunu tapa bilmirəm.

FİRUZ: Lənətə gəlsin sovet quruluşu. Bacarıqlı iş adamını tut bas ki, nə var, nə var, varlanmısan; ailəsini dağıt. Sən də o rejimin qurbanısan da. Qiyasla danış, çıxartсын səni mitinqə, çıxış et ki, mənim də başım o mənfur kommunistlərdən az əziyyət çəkməyib.

AĞARƏFİ (*diqqətlə Firuzə baxır*): Elə həmin Firuzsan ki, həmin Firuz; heç dəyişməmişən. Allah üzünə baxıb ki, Namiqin dayısısan. Yoxsa sənənlə ayrı cür haqq-hesab çürüdərdim. Sənə verdiyim (*gülür*) cib xərclərini də yeyib üstündən su içmişən yəqin.

FİRUZ: Belə yerdə deyirlər e, çölüm özgəni yandırır, içim özümü...

DİLARƏ (*onlara yaxınlaşır*): Köhnə dostlar, nə şirin söhbət edirsiniz... Buyurun masa başına.

Ağarəfiylə Firuzun söhbəti zamanı Dilarə o biri otağa keçir, paltarını dəyişib gəlir. Ara-sıra Namiq TV kanallarını dəyişir. Bakıdan və Moskvadan verilən xəbərlər böyük ekranda - monitorda da görünür.

Qapı zəngi. Bəhramla Rasim gəlirlər. Hədiyyələrini Dilarəyə verirlər.

BƏHRAM (*Dilarəni öpür*): Təbrik edirəm, qızım. Bağışla bu qoca əmini. Necə deyirlər, qul xətasız, ağa kərəmsiz olmaz. Keçənə güzəşt deyiblər. Bağışla məni.

DİLARƏ: Nə danışırsız, Bəhram əmi. Xoş gəlmisiz. Güllər üçün də sağ olun.

BƏHRAM: Bir bura gəl (*Dilarəni kənara çəkir, cibindən kiçik qutu çıxarıb Dilarəyə verir*). Rəhmətlik Rüksarənin sırğalarıdır. Xalis brilyant. Məsələ onda deyil. Götür.

DİLARƏ: Nə danışırsız, Bəhram əmi, bu nə söhbətdi?

BƏHRAM: Rəhmətliyin öz vəsiyyətidir. Ölümündən üç gün qabaq məni çağırırdı, bu sırğaları çıxartdı ki, bunu Dilarəyə verərsən. Onun yanında xəcalətliyi, balasını qurtara bilmədik.

DİLARƏ: Üzr istəyirəm, Bəhram əmi, mən bunu qəbul edə bilmərəm. Qiyas başımı kəsər. Saxlayın, Rasimin gələcək arvadına verərsiz.

BƏHRAM: Rasim evlənen deyil. Deyir, mən ancaq inqilis qızı ala bilərəm, buna da hökumət icazə verməz.

DİLARƏ: Mən də o rəhmətliyin sırğalarını taxa bilmərəm.

BƏHRAM: Saxlayarsan Namiqin arvadı üçün.

DİLARƏ: Namiqin də evlənmək fikri yoxdur.

BƏHRAM (*ah çəkir*): Hələ də o qızın xiffətini çəkir, Rasim danışırdı mənə.

RASİM: Nə pıç-pıç edirsiniz orda, gəlin də.

QIYAS: Yəqin Dilarə əmimə məndən şikayət edir.

BƏHRAM: Bax bu qoca əminin bir ayağı gordadır, məni sındırma. Rəhmətlik Ruxsarənin də ruhunu incidərsən (*qutunu bufetin üstünə qoyur*). Gəl.

QİYAS: Qədəhlər doludur, xoş gəlmisiz. Hamınızın sağlığınıza...

BƏHRAM: Yox, bu olmadı, bu gün əziz Dilarəməzin ad günüdür. Bütün tostlar onun sağlığına deyilməlidir. Dilarə, həmişə belə gənc, gözəl ol, ərinlə, oğlunla.

FİRUZ: Qardaşınla.

BƏHRAM: Qardaşınla, bütün yaxın, əzizlərinlə...

İçirlər.

TV-dən və ekran monitordan DİKTOR:

Konsertimizə başlayırıq. Azərbaycan xalq mahnısı "Sarı gəlin". İfa edir SSRİ Xalq artisti Fidan Qasımova.

Fonda mahnı ifa olunur.

QİYAS: Əmi, heç üstünü vurmursan. SK-da nə oldu, yenə nə şirin vədlər verdilər?

BƏHRAM: SSRİ xalq deputatlarını, yəni bizi Primakovla və Girenkoyla görüşə çağırmışdılar.

FİRUZ (Ağarəfinin qulağına): Primakov Ali Sovetin sədri, Girenko da gavar SK KPSS-in katibidi.

AĞARƏFİ (etinasız): Xəbərim var...

BƏHRAM: Bizim deputatlardan da yalnız beş nəfəri çağırmışdılar. Məni, Arif Məlikovu, Tofiq İsmayılovu, Vəli Məmmədovu, hə, bir də Anarı. Məsələ onda deyil.

QİYAS: Bəs, məsələ nədədi, əmi?

BƏHRAM: Məsələ ondadı ki, Primakov da, Girenko da and-aman elədilər ki, heç bir fəvqəladə vəziyyət elan olunmayacaq, Bakıya da qoşun yeridilməyəcək.

QİYAS: Siz də inandınız?

BƏHRAM: İnanmamağa əsas yoxdu axı. O boyda vəzifə sahibləri yalan danışmayacaq ki. Həm də o Tbilisi müsibətinlən sonra güc tətbiq etməyə cəsarət etməzlər.

AĞARƏFİ: İnanan daşa dönsün.

BƏHRAM: Təklif etdik ki, SSRİ Ali Sovetinin növbədənənar sessiyası çağırılsın; axı indi tətildəyik. Dedilər buna ehtiyac yoxdu. Vəziyyətə şəxsən Qorbaçovun özü nəzarət edir.

QİYAS: Elə bütün bu işləri fitvalayan Qorbaçov deyil? Gürcüstana tutduqları divan bunlara dərs olmadı.

RASİM: Yox, yox, bura Gürcüstan deyil. Orda etdiklərini burda edə bilməzlər. Gürcüstanın dalında Türkiyə durmur.

DİLARƏ: Bədi siyasətdən danışdınız. Plov soyuyur. Yoxsa bəyənmediniz?

AĞARƏFİ: Əlinə sağlıq, bacı, əla plovdur.

BƏHRAM: Ağızımız dada gəldi. Rəhmətlik Ruxsarənin vəfatından sonra neçə ildi belə ləzzətli plovdan yadırgamışdım.

DİLARƏ: Namiq, televizorun səsini artır, deyəsən, yeni müğənnidir.

Ekran monitorda

DİKTOR: Çıxış edir gənc müğənni Süsən Sümbül. Qədim Azərbaycan xalq mahnısı "Ah, sərin, sərin"...

Gənc müğənni qız oxumağa başlayır:

*Ah, sərin, sərin sənin sözlərin,
Ah, dərin, dərin sənin gözlərin.
Ah canım mənim, vəfalı yarım,
Sevgilim mənim, gülüm, dildarım.*

BƏHRAM: Bıy, bu ki erməni mahnısıdır: "Ah, Sirun, sirun"...

RASİM: Nə olar, ermənilər bizim dolmanı özlərinə çıxanda olar, "Sarı gəlin"ə erməni mahnısı deyəndə olar, "Arşın mal alan"ı oğurlayıb mənqirleyəndə olar, biz də onların bir mahnısını çırpışdırsa, dünya dağılar?

FİRUZ: *(o artıq dəmdir, Ağarəfiyə göz vurur)* Oğrudan oğruya halaldı.

AĞARƏFİ: *(o da dəmdi)* Oğrunun yadına daş salma.

BƏHRAM: Balalarım, hamınız mənim balalarımınız. Sizə bir söz demək istəyirəm. Tarixdə elə məqamlar olur ki, millət, bütün millət bir yumruq kimi birləşməli olur; alimi də, fəhləsi də, təbibi də, kəndlisi də, ziyalı da, savadsız da, cavanı da, qocası da, doğrusu da, oğrusu da - hamısı bir olur. ümumi düşməne qarşı birləşməliyik. Kimdi bizim düşmənimiz?

NAMİQ: Ermənilər.

FİRUZ: Ruslar. Erməniləri fitvalayan ruslardı.

BƏHRAM: Xeyr, bizim düşmənimiz öz içimizdədi. Bir-birimizə xor baxmağımızdı, paxılığımızdı, bir-birimizin uğrunu gözü götürməməyimizdi, bir-birimizin şöhrətinə, var-dövlətinə həsəd çəkməyimizdi...

AĞARƏFİ: Sağ ol, professor, ürəyimdən tikən çıxartdın.

QİYAS: Belə çıxır ki, bu çətin günlərdə biz özümüz özümüzle mübarizə aparmalıyıq?

BƏHRAM: Məsələ onda deyil, Qiyas. Mən sənin getdiyini yolla getməsəm də, sənin əqidənə hörmət edirəm. Ot kökü üstə bitər deyiblər. Rəhmətlik atam da belə tərs idi. Yəni tərs deyəndə, sözünün üstündə möhkəm durandı. Elə rəhmətlik atan da ona çəkmişdi. Heyf ki, mən onlara oxşamamışam.

DİLARƏ: Nə danışsınız, Bəhram əmi, siz bütün ailəmizin tacısınız.

BƏHRAM *(o da bir az dəmdi):* Tacı olsaydım, mənim də sağlığıma bədə qaldırardınız.

QİYAS *(durub Bəhramı qucaqlayır):* Ay səni, əmi, lap uşaqsan e, vallah. Sən ailəmizin yox, bütün xalqımızın fəxrinə. Sənin adın-sanın, şöhrətin, peşəkarlığın, sənətkarlığın, fədakarlığın...

(Səs get-gedə uzaqlaşır, səhnə yavaş-yavaş qaranlıqlaşır. Tam qaranlıqda qapı döyülür. Qiyas gecə paltarında işığı yandırır, qapıya tərəf gedir)

DİLARƏ *(xaltda çıxır):* Gecənin bu vaxtı kimdi belə?

QİYAS *(qapını açır):* Bıy, Əjdər kişi, xeyir ola?

ƏJDƏR: Belə günlərdə nə xeyir, Qiyas müəllim. Sizə ərk eləyib gəlmişəm *(qapıdan kimisə çağırır)*. Gəlin içəri.

(Gələnlərdən biri elə Əjdər yaşda Qurgen, biri də onun nəvəsi, 23-24 yaşlı Surendir).

ƏJDƏR: Ürəyim bircə sizə qızır. Bilmirəm bəlkə səhv iş görürəm, amma...

QİYAS: Buyur, Əjdər kişi.

ƏJDƏR: Bu mənim naparnikim... eee, dostum Qurgen. Bu da onun nəvəsi...

QURGEN: Surendir...

ƏJDƏR: Otuz ildə bir taksidə işləyirik, gündüz mənim smenam, axşam onun, ya da tərsinə axşam mən, gündüz o.

QIYAS: Sözüün canını de, Əjdər kişi.

ƏJDƏR: Sözüümün canı odur ki, indi bu oğlanı ayraporta aparıb Moskvaya yola salacam. Sabah yox, biri gün də Qurgeni Gürcüstana ötürəcəm. Neçə ildi çörək kəsmişik.

QURGEN: Hə eli, neçə ildi çörək kəsmişik.

DİLARƏ: Yaxşı Əjdər dayı, bizdən nə istəyirsən?

ƏJDƏR (*boğazını arıtlayır*): Məhlədə şuluq uşaqlar var, evlərinə girmək istəyiblər. Dal qapıdan çıxıb qaçıb bizə gəliblər. Bilirlər ki, biz naparnikik, deməli, bizim evə də gələcəklər.

QIYAS: Uzun sözün qisası...

ƏJDƏR: Uzun sözün qisası, neçə ilin qonşusuyuq, bilirəm necə adamsınız, Sizə ərkim çatır. Qurgen iki gecə sizdə qalsın... Özüm gəlib onu Gürcüstana ötürəcəm.

DİLARƏ: Nə danşırısan, a kişi... Səni izləyənlər bizi də izləyə bilər; Qiyasın o qədər düşməni var ki... Namiq də dünyasında razı olmaz. Hələ yaxşı ki, Namiq bu gecə evdə deyil.

ƏJDƏR (*məyus*): Neynək, sizi başa düşürəm.

QIYAS: Əjdər kişi, gerek bizdən inciməyəsen, başa düşürsən...

ƏJDƏR: Niyə inciyirəm ki, başa düşürəm, düşürəm... Gəl Qurgen, bizdə qalarsan. Allah kərimdir.

QIYAS: Dur! (*Dilarəyə*) göstər mənim otağımı, orda qalsın.

QURGEN: Ay sənə qurban olum. (*Qiyasın əlini öpmək istəyir, Qiyas əlini çəkir*).

ƏJDƏR: Mən bilirdim axı, sən əsl kişi adamsan. (*Surenə*) Gəl gedək.

Suren donub qalıb.

QURGEN: Surenin dayısı Moskvada böyük adamdı. Qorbaçovla çaşka-loj-kadı, Qorbaçov bir obedi onsuz eləmir.

QIYAS: Nuş olsun.

QURGEN: Allah bəisin evini yıxsın. Suren bala, di dur bu gözəl insanın əlinən yox, ayağınnan öp.

(*Suren Qiyasın ayağına tərəf əyilmək istəyəndə Qiyas qətiyyətlə onu kənara itələyir*)

QIYAS: Ayıbdı, dur ayağa. Di yubanmayın...

QURGEN: Məzhəb haqqı, yer üzündə bu musurmandan yaxşı millət yoxdu.

PƏRDƏ

EKRAN - MONİTORDA SƏNƏDLİ KADRLAR. MEYDAN, MİTİNQLƏR, SSRİ ALİ SOVETİNİN VƏ AZƏRBAYCAN ALİ SOVETİNİN İCLASLARI

ALTINCI ŞƏKİL

Qiyasgilin mənzili.

DİLARƏ: (*Çay içir*) Qurgen kişi, gəl çay iç. Qorxma, heç kəs yoxdu.

QURGEN: (*qorxa-qorxa gəlib oturur, çay içir*) Allah səni saxlasın axçı, Allah balanı saxlasın.

DİLARƏ: Mənə axçı demə, adım var: Dilarə...

QURGEN: Allah səni saxlasın, Dilarə qızım. Sizin kimi insan adam görməmişdim xaç haqqı. Qarabağda da ta qədimdən musurmanlarla dost kimi yaşamışsın. Allah aramıza bu dava-dalaşı salanın evini yıxsın, Allah baisin evini yıxsın.

DİLARƏ: Qurgen kişi, düzünü de. Deyirlər, Bakı ermənilərindən də pul yığırmişlər ki, Qarabağdakı o daşnaklara yardım olsun.

QURGEN: Allah daşnakların evini yıxsın, damları başlarına ucsun, balaları yetim qalsın, arvadları saçın yolsun.

DİLARƏ: Yaxşı, bədi qarğış elədin. De görüm, sən də pul keçirirdin?

QURGEN: Allah səni salamat eləsin. Nəvə toyu görəsən. Oğlun-qızın oğul-uşaq sahibi olsun. Nəvə-nəticələrin...

DİLARƏ: Sözü dəyişmə, kişi, de görüm sən də pul keçirirdin?

QURGEN (*dərindən ah çəkir*): Nə gizlədim, mən də maaşdan, vırıçkadan hesaba pul köçürürdüm. Bizdə bir Rantik vardı, gic erməni, bizi də aldatmışdı ki, pulları erməni kilsəsinin remontuna köçürəcək...

DİLARƏ: Belə başınızı aldadırmış o Rantik dediyin, bəlkəm də pulları öz cibinə basırmış.

QURGEN: Nə deyim, Atsvats bəlasın versin baislərin. Elə Rantik də onların içində.

Qapı şiddətlə döyülür

QURGEN (*qorxmuş*): Axçı...

DİLARƏ: Tez dur keç o biri otağa.

Qurgen otağa keçir. Dilarə onun stəkanını yığışdırıb qapını açır. Qorxmaz və iki sütül oğlan içəri girirlər.

QORXMAZ: Ermənini siz gizlədirsiz?

DİLARƏ (*karıxmış*): Nə erməni? Siz kimsiz?

QORXMAZ: Harda gizlətmisiz ermənini, çıxsın görək.

DİLARƏ: Nə erməni, erməni salmışsınız? Burda erməni-flan yoxdu. Bura Qiyas Zeynallının mənzilidir. Burda erməni nə gəzir?

QORXMAZ: Dəxli yoxdu, (*otağa keçmək istəyir*)

DİLARƏ (*qapının qapağını kəsir*): Ora olmaz.

QORXMAZ: Niyə? Ermənini orda gizlədirsən?

DİLARƏ: Danışığı bil. Anan yerindəyəm. Ora mənim yataq otağımdır. Yığışılmayıb. Məsələn deyilsiz? Namehrəmin özge qadının yataq otağında nə işi?

QORXMAZ: Çəkil görüm (*Dilarənin qolundan tutur*).

NAMİQ (*öz açarıyla qapını açıb içəri girir*). Ana! Bular kimdi? (*Qorxmaza*) Çək əlini. (*Güclü həmlə ilə onu itələyir*)

QORXMAZ: Sən kimsən?

DİLARƏ: Oğlumdu. Rayonda idi, yaxşı vaxtında gəlib çıxdın, bala.

NAMİQ: Nə istəyirlər?

DİLARƏ: Yapışıblar ki, evinizdə erməni gizlədirsiz.

NAMİQ: Başınıza at təpib? Bilirsiniz bura kimin evidir? Erməninin burda nə işi var? Çıxın gedin.

Namiq həmin otağın qapısını açıb içəri keçir. Dilarə təşviş içində. Namiq gəlir.

NAMİQ: Dedim sizə çıxıb gedin, yoxsa sizinlə ayrı cür danışaram (*cibindən vəsiqə çıxarıb göstərir*).

QORXMAZ (*oxuyur*) Xalq Cəbhəsinin müdafiə şurası. Nə olsun, bizə nişan verdilər ki, erməni bu evdə gizlənir.

NAMİQ: Yəqin, o yuxarıdakı qonşuları nişan veriblər. Ora gedin, onun anası da ermənidir, arvadı da...

QORXMAZ: Bağışlayın (*gedirlər*) .

NAMİQ (*onlar çıxan kimi hirsə anasına*): Bu nə deməkdir, atamın iş otağında o Ambaryanın nə işi var?

DİLARƏ: Ambaryan deyil, o - Qurgendir.

NAMİQ: Bütün ermənilər Ambaryandır. Atamın xəbəri var?

DİLARƏ: Əlbəttə. Əjdər kişinin dostudu, xahiş etdi, atan da razı oldu iki gün onu saxlamağa.

NAMİQ: Əcəb işdi, vallah.

DİLARƏ: Yaxşı, qurban olum, o qonşunu niyə nişan verdin, doğrudan onun anası, arvadı ermənidi?

NAMİQ: Xəbərin yoxdu ki, iki ildi İzrailə köçüblər. Evləri də bomboşdu. Heç kəs yaşamır.

DİLARƏ (*gülür*): Ay səni. Deyirəm axı... Mənim qızıl oğlum.

İşıq dəyişir

Həmin məkan

QİYAS: Əjdərin dostunu yedizdirdin?

DİLARƏ: Heç nə yemək istəmiir. Bir-iki dolma yedi; deyir, dolma elə bizim xörəkdi.

QİYAS (*gülür*): Dəvədən düşüb, hət-hötündən qalmayıb. Düzələn millət deyil. Yaxşı, çağır gəlsin, çay içsin. Denən çayı da ermənilər icad eləyib.

Dilərə Qurgeni çağırır.

QİYAS: Qurgen kişi, dolma nə deməkdi?

QURGEN: Dolma elə dolmadı da, eli...

QİYAS: Dolma, yeni yarpağın içini ətlə doldururlar. Day bu hardan sizin yemək oldu?

QURGEN: Sizin olsun eli, dolma da, aş da, bozbaş da, kabab da. Sizin, bizim, nə təpəudu var. Allah bəsin evini yıxsın.

QİYAS: Qurgen kişi, sizdə belə misal çəkirlər: İn teğ hay, in teğ vay. Bu nə deməkdi?

QURGEN (*Ah çəkir*): Düzdü də... Harda hay, yəni erməni var, orda vay yəni yas, ağlaşma var. Biz də belə millətlik də eli, başımıza gələnləri yada salıb ağlayırıq.

QİYAS: Başınıza gələnlər öz ucbatınızdan gəlir də... Dinc otursaz, kimin sizin nə işi var. Mütəq ortalığa bir şey atıb ara qarışdırırsız. Həmişə özgənin torpağında gözünüz qalır.

QURGEN: Demə, demə. Allah aramıza nipaq salanın evin dağıtsın.

DİLARƏ: Nipaq nə deməkdi?

QİYAS: Nifaq. Ermənilərdə F hərfi yoxdu, odu ki, F-ya P deyirlər.

QURGEN: Fizuli yaxşı deyib: Keçən günə gün çatmaz. Məzhəb haqqı, necə gözəl günlər idi. Mən neçə türkə kirvə olmuşam.

DİLARƏ (*televizora diqqət kəsilir*): Dayan, dayan, sənə nəvən deyil? Moskvadan danışır. Qiyas, səsini artır.

QURGEN: Vay, Suren bala, cigər. Şeni cerime. Sağ-salamat gedib çatmışan.

Qiyas televizorun səsini artırır. Suren ekran - monitorda da aparıcıyla danışır.

TELEAPARICI: Наш собеседник Сурен Айвазян из Баку. Как вам удалось вырваться из этого бакинского ада?

SUREN: Один старый друг моего деда, русский, тайно вывез меня.

QURGEN: Rus?

QIYAS: Dur görək, daha nə yalan danışacaq.

SUREN: Вы не представляете какие это изверги азербайджанцы. Моего деда, старика избили до смерти, выкололи один глаз. Я даже не знаю жив ли он сейчас? И этого русского дядю Васю тоже наверное убили.

QURGEN: *(özünə gələ bilmir)* Ay səni, binamus oğlu binamus, şan dığa.

SUREN: Если бы не русский дядя Вася, меня тоже убили бы...

QURGEN: Ay sənin məzhəbinə nəhlət, körəy oğlu. *(durub televizorun üstünə cumur)* Səni əkib-doğanın...

QIYAS: Televizorla nə işin var, belə böyütmüsən də...

QURGEN: Belə böyütmüşəmsə, atama nəhlət...

QIYAS: Dilərə, keçir Bakıya.

Dilərə televizoru Bakıya keçirir. Ekranda konsert. Çalib-oyunayırlar.

QURGEN: Qiyas qardaş, başıva dönüm, telefon elə Əjdərə, gəlib aparsın məni, anamın yanında basdırsın. Day yaşamaq istəmirəm.

QIYAS: Sonra da Suren desin ki, azərbaycanlılar erməniləri diri-diri basdırır.

Ekran - monitorda konsert qəfildən kəsilir. Diktor görünür.

DIKTOR: Azərinformun rəsmi məlumatını veririk. Azərbaycan Kommunist Partiyasının Mərkəzi Komitəsi, Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Rəyasət Heyəti, Respublika Nazirlər Soveti xəbərdar edir ki, Bakıda heç bir fəvqəladə vəziyyət elan olunmayacaq. Xalqı təxribatçı şayiələrə inanmamağa çağırırıq, Xalqımız...

Güclü partlayış səsi. Bütün ekranlar sönür.

QIYAS *(həyəcanla):* Nələrsə baş verir. Mən redaksiyaya getməliyəm.

DİLARƏ: Axşamın bu vaxtı?

Güllə, sirena səsləri

QIYAS: Atəş səslərini eşitmirsən? Deyəsən, şəhərə qoşun yeridirlər.

DİLARƏ: Bu uşaq harda qaldı?

QIYAS: Darıxma, gələr. Mən də işə dəyib qayıdıram. Evdən bayıra çıxma.

PƏRDƏ

Səhnə önündə qeyri-müəyyən məkan. Rasim və yanında operator çəkiliş aparırlar. Onların çəkdiklərini ekran-monitorda görürük. İrəliləyən tanklar, bro-netranspartyorlar, əzilmiş, gülləbaran olunmuş maşınlar, yaralılar, meyitlər. Atəş səsləri, sirenalar, gəmilərin fitləri...

20 yanvar gecəsinin sənədli kadrları

YEDDİNCİ ŞƏKİL

Qara yanvarın səhərisi gün. Akademiyada və Ali Sovetdə icaslarda çıxışçıların sənədli kadrları. Bu səhnədə konkret natiqlərin - İsmayıl Şıxlının, Ziya Bünyadovun, Bəxtiyar Vahabzadənin, Yusif Səmədoğlunun, Xəlil Rza Ulutürkün sənədli kadrlarını görürük. Qalıbsa öz səslərini, qalmayıbsa aktyorların ifasında dəqiq öz dediklərini eşidirik.

İSMAYIL ŞIXLI: Mən Böyük Vətən müharibəsinin iştirakçısıyam. Dəhşətli səhnələr görmüşəm. Amma belə vəhşiliklə rastlaşmamışam. Öz dinc əhalisinə qarşı belə müdhiş qəddarlığın şahidi olmamışam. Kommunist partiyası öz sifətini itirib. O öz xalqla vuruşur. Mənim 71 yaşım var. 45 ildir partiyanın üzvüyəm. Partiyaya cəbhədə keçmişəm. Amma indi bu partiya faşistlərin SS-indən də betər hala düşüb. Mən daha bu partiyanın üzvü olmaq istəmirəm.

ZİYA BÜNYADOV: Bütün bu fitnəkarlıq SSRİ KQB-sinin işləridir. Sumqayıt hadisələrini də özləri qəsdən törətmişdi. Mən birbaşa Qorbaçovu, Yazovu, Kryuçkovu ittiham edirəm. Böyük Vətən müharibəsinin iştirakçısıyam. Cəbhədə bütün xalqlar çiyin-çiyinə vuruşurdular. Xalqları qəsdən, qərəzli şəkildə bir-biriylə salışdırırlar.

BƏXTİYAR VAHABZADƏ: Moskva mətbuatı haqqımızda hər cür yalanlar, iftiralar yayır. Bizə böhtan atırlar ki, guya biz başqa xalqları, xüsusilə də rusları sıxışdırırıq. Murdar yalandır. Bizim xalq həmişə qonşunu qohumdan yaxın bilib, dostu qardaşdan əziz tutub. Allah şahiddir ki, biz rus xalqına qarşı deyilik. Biz haqqın və ədalətin tərəfindəyik. Bizə qarşı tərxiat törədənlər indi də bizi rus xalqla qarşı-qarşıya qoymaq istəyirlər. Bu cəhətdən Moskva mətbuatı, Mərkəzi televiziya xüsusi canfəşanlıq edir.

YUSİF SƏMƏDOĞLU: Bakıya qoşun yeridilməyəcəyi haqqında yalan vədlər verə-verə belə amansız bir əməliyyata hazırlanmışlar, gah deyirlər ki, biz Xalq Cəbhəsini dağıtmağa gəlmişik, gah deyirlər ki, biz partiyanı qorumağa gəlmişik, gah deyirlər ki, talanların qarşısını almağa gəlmişik. Özləri də bilmirlər ki, bu cinayətkar əməllərinə necə haqq qazandırsınlar.

XƏLİL RZA ULUTÜRK:

Davam edir otuz yeddi -
Daha kəskin, daha ciddi.
İstəmirəm azadlığı
zərrə-zərrə, qram-qram,
qolumdakı zəncirləri
qıram gərək, qıram, qıram.

SƏKKİZİNCİ ŞƏKİL

Qiyasın mənzili. Gecə saat 2. Dilərə dəli kimi otaqda vurnuxur.

Qiyas qapını açıb daxil olur, onun halını göstərmək aktyordan asılıdır.

DİLARƏ (ona tərəf atılır): Qiyas! Bəs Namiq hardadır?

QİYAS (güclə danışır): Özünü ələ al, Dilərə. Namiq yoxdu.

DİLARƏ: Nə? Dəli olmusan?

QIYAS (*hıçqırır*): Namiqi vurdular.

Dilarənin tükürpədicisi qışqırığı. Səhnə qaranlıqlaşır, Səhnə işıqlananda Dilarə və Qiyasın hərəsinin bir tərəfdə başlarını tutub oturduqlarını görürük. Bir müddət sonra, Qurgen yavaşca qapını açıb içəri girir.

QURGEN: Nə olub? (*cavab çıxmır*) Nə olub, eli?

DİLARƏ (*birdən partlayır*): Nə olub? Canına azar olub, çor olub. (*Qurgenin üstünə cumur, yaxasından yapışıq*) Sənin nəvən Moskvadan bizə böhtan atır, mənim birçə balam şəhid olur.

QURGEN (*başını tutur*): Vay me...

DİLARƏ: Canına dərd, azar vay me... Ver mənim oğlumu. Hamısı sizin ucbatınızdan oldu (*Qurgenin üzünü cırmaqlamaq istəyir*).

QIYAS (*durub onları ayırır, Qurgenə*): Keç o otağa.

DİLARƏ: Hanı mənim balam?! Verin mənim balamı (*qışqıraraq ağlayır*)!

Birdən otağın qapısı taybatay açılır

QIYAS (*içəri keçir, bir azdan qayıdır*): Qurgen özünü eyvandan atdı.

Ekran - monitorda sənədli kadrlar: Şəhidlərin dəfni.

Sonra qeyri-müəyyən məkanda pyesin bütün sağ qalmış iştirakçıları ön səhnədə dayanıb iri ekrana - monitora baxırlar. Ekranda Heydər Əliyevin Moskvada Azərbaycanın daimi nümayəndəliyində tarixi çıxışının sənədli kadrları. Heydər Əliyevin rus dilində öz səsli çıxışı, sonra səsi fona keçir və diktorun ifasında azərbaycanca səslənir:

HEYDƏR ƏLİYEVİN ÇIXIŞINDAN FRAQMENTLƏR:

Уважаемые товарищи, дамы и господа! Я узнал об этом вчера утром и естественно, оставаться равнодушным к этому событию не мог. Я пришел сюда чтобы здесь в Постпредстве, выразить свое соболезнование всему азербайджанскому народу в связи с трагедией, повлекшей большие жертвы.

DİKTORUN İFASINDA TƏRCÜMƏSİ:

19-undan 20-sinə keçən gecə Bakıya Sovet ordusunun və Daxili İşlər Nazirliyinin böyük qoşun dəstələri daxil olmuşdur. Bunun hansı faciəvi hadisələrə gətirib çıxardığı artıq məlumdur. Bu - qərarı verənlərin böyük siyasi səhvi idi. Onlar respublikada əsl vəziyyətdən xəbərsiz idilər. Azərbaycan xalqının psixologiyasını bilmirdilər, əhalinin müxtəlif təbəqələriylə əlaqələri yox idi. Bu qərarı verənlərin hamısı cəzalarını almalıdır. Mənim dərin kədərimi, səmimi başsağlığımı xalqıma çatdırın. İndi bunu etməyə başqa imkanım yoxdur.

Ekran - monitorda sənədli kadrlar: Heydər Əliyevin Bakıya qayıdışı, Prezident seçildəndən sonra Andıçmə mərasimi, Azadlıq meydanında dalğalanan Azərbaycan bayrağı.

S O N

İyul-avqust 2019. Mərməris- Zuğulba